

E concludo Et hunc profectionis qua
 facimus ad hunc laborum
 eternum ad hoc ut sit
 in profectionis labor pome atque
 consuetudine quoniam a vobis
 sentiamus in profectionis et
 hoc scriptum non ab hoc
 non emittit et profectionis
 dignum et iniquum in hoc
 ad hoc impudens

Insuper Inhibitionem sequuntur immo
 Disputationibus de illis regulis de
 de quibus inquit in Disputatione
 donec non erunt huiusmodi
 tractatus per magis et huiusmodi
 quatuor sed quod vnum habet
 honestum sitis adprehendit
 qui potest de huiusmodi singulis
 Quia magis

before proposing to improve
 the of the of a project
 improve the by art and industry
 a good to art and industry
 done

In hoc distinguitur hominum in
duos istos sequitur ratione propositio o-
mnis habet in se deum peris seu distri-
ctio vnde dicitur peris
apud istos quod ad peris est deus
hominum. In de peris de deum
propter omnes homines vnde
est de omni vnde hominum
quia unum

[illegible][illegible]

me impediatur, ea quæ mihi probabilia videantur, sequi, quæ
contra, improbare, atque affirmandi arroganter contemnere,
fugere temeritatem, quæ a sapientibus diutius plurimumque

Contra autem omnia disputatur à nostris, quòd hoc ipsum
probabile elucere non posset, nisi ex utraque parte eorum
esset facta contentio. Sed hæc explanata sunt in Academi-
cis nostris satis, ut arbitror, diligenter. Tibi autem mi Cice-
ro quauquam in antiquissima nobilissimaque philosophia
Cratippo auctore versaris iis simillimo, qui ista præclara
pepererunt: tamen hæc nostra, finitima vestris, ignota esse
nolui. Sed iam ad instituta pergamus.

Utilitatem non eam hîc accipit, quam vulgus pecuniario lucro metitur, & commoditate vndeunque parat: sed eam quæ cum honesto sit coniuncta, & ad vitæ societatem pertineat.

Quinque igitur rationibus propositis officij persequen-
di, quarum duæ ad decus honestatēque pertinent: duæ ad
commoda vitæ, copias, opes, facultates: quinta ad eligendi
iudicium, si quando ea quæ dixi, pugnare inter se videren-
tur: honestatis pars perfecta est: quam quidem tibi cupio es-
se notissimam. Hoc autem de quo nunc agimus, id ipsum
est quod vile appellatur. In quo verbo lapsa consuetudo
deflexit de via, sensimque eò deducta est, ut ab honesto vile
secerneret, & constitueret honestum aliquid, quod vile nō
esset, & vile, quod non honestum: quia nulla pernicies ma-
ior hominū vitæ potuit asferri. Summa quidem auctoritate
philosophi senere sanè atque honestè hæc tria genera confu-
sa, cogitatione distinguunt. Quicquid enim iustum sit, id v-
tile etiam esse censeant: itemque quod honestū, idem esse iustum.
Ex quo efficitur, ut quicquid honestū sit, idē sit vile. Quod

[illegible]

*sunt. Magna vim esse in fortuna in utraque partem, vel ad
 secundas res, vel aduersas, quis ignorat? Nam & cum pro-
 spero statu eius utimur, ad optatos exitus prouehimur: &
 cum reflant, affligimur. Hæc igitur ipsa fortuna ceteros
 casus rariores habet: primum ab inanibus procellis, tem-
 pestates, naufragia, ruinas, incendia: deinde à bestiis ictus,
 morsus, impetus. Hæc igitur (vt dixi) rariora. At verò
 integer exercituum, vt proximè trium, sæpe multorum:
 clades imperatorum, vt nuper summi ac singularis viri:
 inuidia præterea multitudinis, atque ob eas bene merito-
 rum sæpe ciuium expulsioniones, calamitates, fuga, rursusque
 secundæ res, honores, imperia, victoria, quanquam fot-
 tuita sunt, tamen sine hominū operibus & studiis neutram
 in partem effici possunt. Hoc igitur cognito, dicendum est,*

Quos grece πασφασυ.

*Quod unius, melius pariter patitur
unus et ceteris nos redemptum & ridere
videtur moribus rectorum possimur
de unius & ceteris de unius in
tempore futurum regnum reddere (2)
pariter patitur homines deo unius
ita videtur facta fuisse una in
maxime omni*

[illegible]

Innomedia de hominibus per regem
 pignora populi (sunt homines) et
 in idem procedunt. Postquam in idem
 homines hominibus per regem
 procedunt.

1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292
 2293
 2294
 2295
 2296
 2297
 2298
 2299
 2300
 2301
 2302
 2303
 2304
 2305
 2306
 2307
 2308
 2309
 2310
 2311
 2312
 2313
 2314
 2315
 2316
 2317
 2318
 2319
 2320
 2321
 2322
 2323
 2324
 2325
 2326
 2327
 2328
 2329
 2330
 2331
 2332
 2333
 2334
 2335
 2336
 2337
 2338
 2339
 2340
 2341
 2342
 2343
 2344

DE OFFICIIS

Rerū autē omniū nec aptius est quicquā ad opes tuēdas, quā diligere nec alienius, quā timere. Præclare Ennius

Quem metuunt, oderunt: Quē quisq; odit, perisse expetit.

Multorū autē odiis nullas opes posse obsistere, si antea fuit ignotum, nuper est cognitū.

Nec verō huius tyranni solū, quē armis oppressa pertulit ciuitas, interitus declarat, quantum odium hominum valet ad pestem: sed reliquorū similes exitus tyrannorum, quorum haud fere quisquam interitum similem effugit.

Malus enim custos, diuturnitatis, metus: contraque beneuolentia fidelis est, vel ad perpetuitatem. Sed iis qui vi oppressos imperio coercent, sit sane adhibenda seuitia, vt heris in famulos, si aliter teneri non possunt: qui verō in libera ciuitate ita se instruunt, vt metuantur, his nihil potest esse dementius. Quauis enim demersæ sint leges alicuius, opibus, quauis tremefacta libertas, emergunt tamen hæc aliquando aut iudiciis tacitis, aut occultis de honore suffragiis. Acrigres autem morsus sunt intermissæ libertatis, quam retenta. Quod igitur latissime patet, neque ad incolumitatem solū, sed etiam ad opes & potentiam valet plurimum, id amplectamur, vt metus absit, charitas retineatur. Ita facillime quæ volumus & priuatis in rebus, & in Republica consequemur. Etenim qui se metui volunt, à quibus metuuntur, eosdem metuant ipsi necesse est. Quid enim censemus superiorem illum Dionysium, quo cruciatus timoris angi solitum, qui cultros metuens tonsorios, candente carbone sibi adurebat capillum? Quid Alexandrum Pheræum, quo animo vixisse arbitramur? qui (vt scriptum legimus) cum vxorem Theben

Cesar tyrannus oppressus.

Sententia. Metu coerceri feruile.

malus

Sedus

Dionysius Syracusarum tyrannus.

Alexander Pheræus.

De carmine quibus hominum iudicia ad vtilitatem nostram... De carmine quibus hominum iudicia ad vtilitatem nostram... De carmine quibus hominum iudicia ad vtilitatem nostram...

De carmine quibus hominum iudicia ad vtilitatem nostram... De carmine quibus hominum iudicia ad vtilitatem nostram... De carmine quibus hominum iudicia ad vtilitatem nostram...

admodum diligeret, tamen ad eam ex epulis in cubiculum

veniens, barbarum, & eum quidem, ut scriptum est, com-

punctum notis Threiciis, districto gladio inbebat anteire:

præmittebatque de stipatoribus suis, qui perscrutarētur ar-

culas muliebres, & ne quod in vestimentis occultaretur te-

lum, exquireret. O miserum, qui fidelio rem & barbarum,

stigmatum putaret, quam conjugem.

opinio. Ab ea est enim ipse propter pellicatus suspicionem

interfectus. Nec vero illa vis imperii tanta est, qua premere

~~metu possit esse diuturnus.~~ Testis est Phalaris, cuius est præ-

ter ceteros nobilitata crudelitas, qui non ex insidiis interiit,

ut is quem modò dixi, Alexander: non à paucis, ut hic

noſter: ſed in quem vniuerſa Agrigentinorum multitudo

impetum fecit. Quid Macedones? nonne Demetrium reli-

querunt, vniuersique se ad Pyrrhum contulerunt? Quid

Lacedamonios iniuste imperātes? nonne repente omnes fere

loci deseruerunt, spectatoresque se ociosos praeberunt Leu-

circæ calamitatis? Externa libentius in talire quam do

mexica recorder. Veruntamen quandiu imperium popu-

li Romani beneficiis tenebatur, non iniuriis bella, and pro

locus, aut de imperio gerebantur: exitus erant bellorum, au

mites, aut necessary: regum, populorum, nationum portus

erat, & refugium Senatûs. Nostræ autem magistratus im-

peratore/que ex vna hac re maximam laudem capere stu-
debant. ^{in honore Imperatoris romani militibus} ^{populi romani} ^{provinciarum} ^{sociis} ^{equitibus} ^{et fide defendi}

deban, si provincias, si socios equitate & fide defendis

jent. Itaque illud, patrociniū orbis terrā verius, quām im-
perium poterit nominari. ^{p. d. d. h. g.} Etenim hanc consuetudinē, q̄

perium poterat nominari. Senim hanc consuetudinem
disciplinam iam interminuamur. postquam nulla vi

disciplinam iam antea minuebamus, post vero Sylla vi-

ctorem penitus amisimus. Desitum est enim videri quic

[illegible]

*exultatio & superbia ad
ingrediamur deo in diffinitate
et quia etiam indignationem
romanae*

[illegible]

Rind macdones

Quid faciemus
 diffidentibus alijque
 de deo non habentibus
 to faciemus ut in his
 gaudium non sit illis
 hostibus proinde et hoc
 P.R. imperium non habet
 charitate au-
 ctum, feruicia
 amissum, ronebus
 potestatem
 externa

[illegible]

Syllae victoris
crudelitas in
Marianos.

unperfected
 suffering must
 be a necessary
 consequence of
 the fall of man
 into sin. The
 only way to
 escape this
 suffering is
 through the
 redemption
 of Christ.

DE OFFICIIS

quam in socios iniqui, cum extitisset etiā in ciues tanta crudelitas. Ergo in illō secuta est honestam causam nō honesta victoria. Est enim ausus dicere hasta posita, cum bona in foro venderet, & honorum virorum, & locupletum, & certe ciuium, praeclaram suam se vendere. Secutus est qui in causa impia, victoria etiā fœdiorē, nō solum singulorum ciuium bona publicaret, sed vniuersas quoq; provincias regionesque vno calamitatis iure comprehenderet. Itaq; vexatis, & perditis exteris nationibus, ad exemplum amissi imperij portari in triumpho Masiliam vidimus, & ex ea vrbe triumphari, sine quā nūquam nostri imperatores extrā alpinis bellis triumpharunt. Multa praeterea commemorarem nefaria in socios, si hoc vni quicquam vidisset indignius. Iure igitur plectimur. Nisi enim multorum impunita scelera tulissemus, nunquam ad vnum tanta peruenisset licentia, a quo quidem rei familiaris ad paucos, cupiditatum ad multos improbos venit hereditas. Nec verō vnquam bellorum ciuium semen & causa deerit, dum homines perdit, hastam illam cruentam & meminerint, & sperabunt, quam P. Sylla cum vibrasset dictatore propinquo suo, idem sexto & tricesimo anno post, a sceleratiorē hasta eadem non recessit. Alter autem qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit quæstor vrbæ. Ex quo debet intelligi, talibus premiis propositis, nunquam futura bella ciuilia. Itaque parietes vrbis modo stant & manent, iūque ipsi iam extrema scelera metuentes. Rem verò publicam penitus amisimus: atque in has clades incidimus (redeundum est enim ad propositum) dum metui, quam chari esse & diligi, maluimus. Quæ si pop. Rom. iniuste

LIBER II.

imperanti accidere potuerunt, quid debent putare singuli?
 Quod cum perfectum sit, benevolentia vim esse magnam,
 metus imbecille, sequitur, ut differamus, quibus rebus pos-
 simus facillime eam quam volumus, adipisci cum honore &
 fide charitatem. Sed ea non pariter omnes egemus. Nam
 ad cuiusque vitam instituendam accommodandum est, &
 multisne opus sit, an satis sit a paucis diligi. Certum igitur
 hoc sit, & id quod & primum & maxime necessarium,
 familiaritates habere fidas amantium nos amicorum
 nostra mirantium. Hæc enim est una res propterea, ut non
 differat multum inter summos & mediocres viros, eaque
 utrisque propemodum comparanda. Honore, & gloria,
 & benevolentia civium, fortasse non æque omnes egent:
 sed tamen si cui hæc suppetunt, adiuuant aliquantum, tum
 ad cetera, tum ad amicitias comparandas. Sed de amicitia
 libro dictum est, qui inscribitur Lælius. Nunc dicamus de
 gloria, quanquam ea quoque de re duo sunt nostri libri: sed
 attingamus, quandoquidem ea in rebus maioribus admini-
 strandis adiuuat plurimum.

Tribus maxime rebus adduci multitudinem, ut honore dignum aliquem ducat,
 benevolentia, fide, & admiratione.

Summa igitur & perfecta gloria constat ex tribus his,
 si diligit multitudo, si fidem habet, si cum admiratione qua-
 dam honore nos dignos putat. Hæc autem (si est simplici-
 ter breviterque dicendum) quibus rebus partuntur à singu-
 lis, eisdem ferè à multitudine. Sed est alius quoque quidam
 aditus ad multitudinem, ut in uniuersorum animos tan-
 quam influere possimus.

Quod

43

sed ea non
 sed ea non

hæc enim

sed de amicitia

Summa

Summa

DE OFFICIIS

Quæ res homini multitudinis benevolentiam conciliant.

Ac primum de illis tribus, quæ ante dixi, beneuolentia
præcepta videamus, quæ quidem beneficii caput maxi-
mè. Secundo autem loco benefica voluntate beneuolentia

monetur, etiam si res fove non fuppetit. Vehementer autem
amor multitudinis commouetur a sa fama & opinione li

beralitatē, beneficentiā, iustitiā, fidei, omniumque earum
virtutum, quae pertinent ad mansuetudinem morum ac fa-

cilitatem. Etenim illud ipsum, quod decorum honestumque
diximus, quia per se nobis placet, animosque omnium na-

tura & specie sua commouet, maximè que quasi perducit
ex iis, quas commemoravi, virtutibus: idcirco illos in qui-

bus eas virtutes esse, à natura ipsa diligere cogimur. Atque he quidem causæ sunt diligendi gravissimæ, possunt

enim prater ea nonnullæ esse lentiores.

Quibus rebus efficiatur, vt nobis habeatur fides.
Fides autem vt habeatur. duobus rebus effici potest. C

existimabimur. adepti coniunctam cum iustitia pruden-
tiam. Nam et iis fidem habemus, quos plus intelligimus

quàm nos arbitramur, quosque et futura prospicere credimus, et cum res astitur in discrimine venturum si

pedire rem, & consilium ex tempore capere posse. Hanc enim omnes existimant. Ut si quis in mari sit, & ventum sit, expedire rem, & consilium ex tempore capere posse. Hanc enim omnes existimant.

stis autem eo fidei hominibus, id est, bonis, ita fides habetur. Et nulla sit in his fidei iniunctio.

his salutem nostram, his fortunas, his liberos rectissime com-
mitti arbitramur. Hanc enim causam

dam iustitia plus pollet: quippe cum ea sine prudentia sa-

1838
 1839
 1840
 1841
 1842
 1843
 1844
 1845
 1846
 1847
 1848
 1849
 1850
 1851
 1852
 1853
 1854
 1855
 1856
 1857
 1858
 1859
 1860
 1861
 1862
 1863
 1864
 1865
 1866
 1867
 1868
 1869
 1870
 1871
 1872
 1873
 1874
 1875
 1876
 1877
 1878
 1879
 1880
 1881
 1882
 1883
 1884
 1885
 1886
 1887
 1888
 1889
 1890
 1891
 1892
 1893
 1894
 1895
 1896
 1897
 1898
 1899
 1900
 1901
 1902
 1903
 1904
 1905
 1906
 1907
 1908
 1909
 1910
 1911
 1912
 1913
 1914
 1915
 1916
 1917
 1918
 1919
 1920
 1921
 1922
 1923
 1924
 1925
 1926
 1927
 1928
 1929
 1930
 1931
 1932
 1933
 1934
 1935
 1936
 1937
 1938
 1939
 1940
 1941
 1942
 1943
 1944
 1945
 1946
 1947
 1948
 1949
 1950
 1951
 1952
 1953
 1954
 1955
 1956
 1957
 1958
 1959
 1960
 1961
 1962
 1963
 1964
 1965
 1966
 1967
 1968
 1969
 1970
 1971
 1972
 1973
 1974
 1975
 1976
 1977
 1978
 1979
 1980
 1981
 1982
 1983
 1984
 1985
 1986
 1987
 1988
 1989
 1990
 1991
 1992
 1993
 1994
 1995
 1996
 1997
 1998
 1999
 2000
 2001
 2002
 2003
 2004
 2005
 2006
 2007
 2008
 2009
 2010
 2011
 2012
 2013
 2014
 2015
 2016
 2017
 2018
 2019
 2020
 2021
 2022
 2023
 2024
 2025
 2026
 2027
 2028
 2029
 2030
 2031
 2032
 2033
 2034
 2035
 2036
 2037
 2038
 2039
 2040
 2041
 2042
 2043
 2044
 2045
 2046
 2047
 2048
 2049
 2050
 2051
 2052
 2053
 2054
 2055
 2056
 2057
 2058
 2059
 2060
 2061
 2062
 2063
 2064
 2065
 2066
 2067
 2068
 2069
 2070
 2071
 2072
 2073
 2074
 2075
 2076
 2077
 2078
 2079
 2080
 2081
 2082
 2083
 2084
 2085
 2086
 2087
 2088
 2089
 2090
 2091
 2092
 2093
 2094
 2095
 2096
 2097
 2098
 2099
 2100
 2101
 2102
 2103
 2104
 2105
 2106
 2107
 2108
 2109
 2110
 2111
 2112
 2113
 2114
 2115
 2116
 2117
 2118
 2119
 2120
 2121
 2122
 2123
 2124
 2125
 2126
 2127
 2128
 2129
 2130
 2131
 2132
 2133
 2134
 2135
 2136
 2137
 2138
 2139
 2140
 2141
 2142
 2143
 2144
 2145
 2146
 2147
 2148
 2149
 2150
 2151
 2152
 2153
 2154
 2155
 2156
 2157
 2158
 2159
 2160
 2161
 2162
 2163
 2164
 2165
 2166
 2167
 2168
 2169
 2170
 2171
 2172
 2173
 2174
 2175
 2176
 2177
 2178
 2179
 2180
 2181
 2182
 2183
 2184
 2185
 2186
 2187
 2188
 2189
 2190
 2191
 2192
 2193
 2194
 2195
 2196
 2197
 2198
 2199
 2200
 2201
 2202
 2203
 2204
 2205
 2206
 2207
 2208
 2209
 2210
 2211
 2212
 2213
 2214
 2215
 2216
 2217
 2218
 2219
 2220
 2221
 2222
 2223
 2224
 2225
 2226
 2227
 2228
 2229
 2230
 2231
 2232
 2233
 2234
 2235
 2236
 2237
 2238
 2239
 2240
 2241
 2242
 2243
 2244
 2245
 2246
 2247
 2248
 2249
 2250
 2251
 2252
 2253
 2254
 2255
 2256
 2257
 2258
 2259
 2260
 2261
 2262
 2263
 2264
 2265
 2266
 2267
 2268
 2269
 2270
 2271
 2272
 2273
 2274
 2275
 2276
 2277
 2278
 2279
 2280
 2281
 2282
 2283
 2284
 2285
 2286
 2287
 2288
 2289
 2290
 2291
 2292

1. The first part of the document is a letter from the President of the United States to the Congress, dated 1793. It is a formal address, and it begins with the words "I have the honor to acknowledge the receipt of your letter of the 14th inst. and in reply to inform you that the same has been forwarded to the proper authorities for their consideration."

LIBER II.

tis habeat auctoritatis, prudentia sine iustitia nihil valet
ad faciendam fidem. Quo enim quis veritatem & callidior
est, hoc inuicior & suspectior, detracta opinione probitatis.

Quamobrem intelligentis iustitia coniuncta, quantum vo-
let habebit ad faciendam fidem virum. Iustitia sine pru-
dencia multum poterit, sine iustitia nihil valebit prudentia.

Sed ne quis sit admiratus, cur cum inter omnes philosophos constet, a meque ipso saepe disputatum sit, qui vnam haberet, omnes habere virtutes: nunc ita seiungam, quasi possit quisquam qui non idem prudens sit, iustus esse. Alia est illa, cum veritas ipsa limatur, in disputatione subtilitas: alia cum ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. Quamobrem ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos viros, alios prudentes dicamus. Populis enim verbis est agendum & versitatis, cum loquamur de opinione populari: idque eodem modo fecit Panætius: sed ad propositum reuertamur.

Quæ res multitudinis admirationem moueat, quæ contrà contemptum.

Erat igitur ex tribus quibus ad gloriam pertinerent, hoc
tertium, ut cum admiratione hominum, honore ab his digni
iudicaremur. Admirantur igitur communiter illi, quidem
omnia quae magna, & praeter opinionem suam animaduer
terunt: separatim autem in singulis, si perspiciunt nec opina
ta quidem bona. Itaque eos viros suspiciunt, maximisq; effe
runt laudibus, in quibus existimant se excellētes quasdam
& singulares virtutes perspicere. Despiciunt autem eos
& contemnunt, in quibus nihil virtutis, nihil animi, nihil

DE OFFICIIS

neruorum putant. Nō enim omnes eos contempnunt, de quibus male existimant. Nam quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, & ad faciendam iniuriam instructos, eos laud contempnunt quidem, sed de his male existimant. Quāobrem (vt ante dixi) contempnuntur ij, qui nec sibi, nec alteri profunt (vt dicitur) in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est: admiratione quadam vero afficiuntur ij, qui antea ceteros virtute putantur, & cum omni carere dedecore, tum vero us vitus, quibus alij non facile possunt obistere. Nā & voluptates blandissima domina, saepe maiores partes animi a virtute detorquet, & dolorum cum admoventur faces, præter modum plerique exterrantur. Vita, mors, diuitia, paupertas omnes homines vehemētissime permouent. Quae qui in vtraque partem excelsio animo magnoque despiciunt, cumque aliqua his ampla, & honesta res obiecta est, toros ad se conuertit & rapit: tum quis non admiretur splendorem pulchritudinēque virtutis? Ergo & hac animi despicientia admirabilitatem magnam facit; & maxime iustitia, ex qua vna virtute viri boni appellantur, mirifica quaedam res multitudini videtur, nec iniuria. Nemo enim iustus esse potest, qui mortem, qui dolo-rem, qui exilium, qui egestatem timet, aut qui ea quae his sunt contraria, aequitati anteponit. Maximeque admirantur eum qui pecuniā nō mouetur: quod in quo viro perspetum sit hunc dignum spectatu arbitrantur. Itaque illa tria quae proposita sunt ad gloriā, omnia iustitia conficit: & beneuolentiam, quod prodesse vult plurimis; & q̄b eandem causam fidem: & admirationem, quod eas res spernit & negligit, ad quas plerique inflammati auuiditate rapiuntur.

LIBER II.

Acmea quidem sententia omnis ratio & institutio vi-
ta, adiumenta hominum desiderat, in primisque, ut ha-
beas quibuscum possis familiares conferre sermones: quod
est difficile, nisi speciem præ te boni viri feras. Ergo etiam
solitario homini, atque in agro vitam agenti opinio iustitiae
necessaria est, eoque etiam magis quod, si eam non habebunt,
iniusti habebuntur: nullis praesidiis septi, multis afficiuntur
iniuriis. Atque his etiam qui vendunt, emunt, conducunt,
locant, contrahendisque negotiis implicantur, iustitia ad
rem gerendam necessaria est: cuius tanta vis est, ut nec illi
quidem, qui maleficio & scelere pascuntur, possint sine vl-
la particula iustitiae vivere. Nam qui eorum cuipiam qui
vna latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, is sibi
ne in latrocinio quidem relinquit locum. Ille autem qui ar-
chipirata dicitur, nisi equabiliter prædam dispartiat, aut
occidetur à sociis, aut relinquetur. Quinetiam leges latro-
num esse dicuntur, quibus pareant, quas observent. Itaque
propter equabilem præda portionem & Bargulus Illyri-
cus latro, de quo est apud Theopompum, magnas opes ha-
buit, & multo maiores Viriatus Lusitanus, cui quidem
exercitus nostri, imperatoresque cesserunt: quem C. La-
lius, is qui sapiens, usurpatur, prætor fregit & commi-
nuit, ferocitatemque eius ita repressit, ut facile bellum re-
liquis traderet. Cum igitur tanta vis iustitiae sit, ut ea etiam
latronum opes firmet, atque augeat, quantam eius vim in-
ter leges & iudicia & instituta Republicæ fore puta-
mus? Mihi quidem non apud Medos solum (ut ait He-
rodotus) sed apud etiam maiores nostros fruenda iustitiae
causa videntur olim bene morati reges constituti. Nam

45
Comitatus iustitiam præstat
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo

ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo

ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo

ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo

ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo

ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo

ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo

ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo

ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo

ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo
iustitiae opinio
ad omnes vitæ partes necessaria
ergo

LIBER II.

46

contenti vna. Tiberius enim Gracchus P. filius tandiu lau-
dabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit: at
eius filij nec viui probabantur a bonis, & mortui numeru
obtinere iure casorum. Qui igitur adipisci veram iusti-
tia gloriam volet, iustitia fungatur officijs. Ea quae essent,
dictum est in superiore libro. Sed ut facillime quales simus,
tales esse videamur: nisi in eo ipso vis maxima est, ut si-
mus qui haberi velimus, tamen quadam praecepta dan-
da sunt. Nam si quis ab ineunte aetate habet causam cele-
britatis & nominis, aut a patre acceptam (quod tibi mi Ci-
cero arbitror contigisse) aut aliquo casu atque fortuna, in
hunc oculi omnium coniciuntur, atque in eo quid agat,
quemadmodum viuatur inquiritur: & tanquam in claris-
sima luce versetur, ita nullum obscurum potest nec dictum
eius esse, nec factum. Quorum autem prima aetas propter
humilitatem & obscuritatem in hominum ignoratione ver-
satur, hi simul ac ruyenes esse caperunt, maiora spectare, &
ad ea rectis studiis debent contendere. Quod eo firmiore a-
nimo facient, quia non modo non inuidetur illi aetati, verum
etiam fauetur.

De hoc libello ita plurimum
scribitur. Quod si quis libellum
scribit, non debet se habere
in eo, sed in eo quod scribitur.
Filius Tiberius Gracchus
& C. Gracchus
utriusque ob se-
ditione inter-
empti.

sed ut
pauca sunt in hoc libello
Nobilibus
radum ne quid
maiorum ima-
ginibus indi-
gnum commig-
tant.

Nonis summa,
probitate opus
ut nobilitetur.

Adolescentes quibus rebus populo primum commendantur.

Prima igitur est adolescenti commendatio ad gloriam,
si qua ex bellicis rebus comparari potest: in qua multi apud
maiores nostros extiterunt: semper enim fere bella gere-
bantur. Iua autem aetas incidit in id bellum, cuius altera
pars sceleris nimium habuit, altera felicitatis parum. Quo
tamen in bello cum te Pompeius alia alteri praefecisset,

Pompeiana.
Caesariana.
Cicero filius a-
li praefecisset,
his placet.

De hoc libello ita plurimum
scribitur. Quod si quis libellum
scribit, non debet se habere
in eo, sed in eo quod scribitur.
Filius Tiberius Gracchus
& C. Gracchus
utriusque ob se-
ditione inter-
empti.

DE OFFICIIS

magnam laudem & à summo viro & ab exercitu conse-
quebare, equitando, iaculando, omnia militari labore to-
lerando. Atque ea quidem tua laus pariter cum Reipub-
licecidit. Mihi autem hæc oratio suscepta non de te est, sed de
genere toto. Quam ob rem ad ea quæ restant pergamus.
Vt igitur in reliquis rebus multo maiora sunt opera ani-
mi, quàm corporis: sic ea res quas persequimur ingenio ac
ratione, gratiores sunt, quàm illa quas viribus. Prima igi-
tur commendatio proficiscitur à modestia, tum pietate in
parentes, tum in suos benevolentia. Facillimè autem in opti-
mam partem cognoscuntur adolescentes, quæ se ad claros
& sapientes viros bene consulentes Reipub. contulerunt,
quibuscum si frequentes sunt, opinionem afferunt populo,
eorum fore se similes, quos sibi ipsi delegerunt ad imitan-
dum. P. Rutilij adolescentiam ad opinionem & innocentia
& iuris scientia, P. Mutij commendavit domus. Nam
L. quidem Crassus, cum esset admodum adolescens, non a-
liunde mutuatus est, sed sibi ipse peperit maximam laudem
ex illa accusatione nobili & gloriosa. Et qua etate qui
exercentur, laude affici solent: ut de Demosthene accepi-
mus: ea etate L. Crassus ostendit id se in foro optime iam
præmeditatum facere, quod etiam tum poterat domi cum
laude meditari. Sed cum duplex sit ratio orationis, quarum
in altera sit sermo, in altera contentio: non est id du-
bium, quin contentio orationis plurimum possit, & maiorem
vim habeat ad gloriam. Ea est enim quam eloquentiam
dicimus. Sed tamen difficile dictu est, quantopere conciliet
animos hominū comitas affabilitasque sermonis. Extat epi-
stole & Philippi ad Alexandrū, & Antipatri ad Cas-

Domus fami-
liaritas.

Crassus adole-
scens accusatio-
ne C. Carbonis
populizans.

Affabilitas.

sandrum, & Antigoni ad Philippum, trium prudentissi-
 morum (sic enim accepimus) quibus præcipiunt, ut oratio-
 ne benigna multitudinis animos ad beneuolentiam alliciant,
 militesque blanda appellando sermone deliniant. Quæ au-
 tem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea sæ-
 pe vniuersam excitat gloriam. Magna est enim admiratio
 copiose sapienterque dicentis: quem qui audiunt, intellige-
 re etiam & sapere plus quam ceteros arbitrantur. Si ve-
 rò inest in oratione mista modestiæ grauitas, nihil admira-
 bilius fieri potest, eoque magis, si ea sunt in adolescente. Sed
 cum sint plurima causarum genera, quæ eloquentiam deside-
 rant, multiq[ue] in nostra Repub. adolescentes & apud iudi-
 ces, & apud senatum dicendo laudem assequuti sint, ma-
 xima admiratio est in iudiciis. quorum ratio duplex est,
 nam ex accusatione & defensione constat. Quarum etsi
 laudabilior est defensio, tamen etiam accusatio probata per-
 sæpe est. Dixi paulo ante de Crasso. Idem fecit adolescens
 M. Antonius, etiam P. Sulpitij eloquentiam accusatio il-
 lustrauit, cum seditiosum & inutilem ciuem C. Norbanum
 in iudicium vocauit. Sed hoc quidem non est sæpe facien-
 dum, nec vnquam nisi aut Reipub. causa, ut duo Luculli:
 aut patrociniò, ut nos pro Siculis, pro Sardinis, pro M. Atthi-
 tio Iulius Caesar. In accusando etiam M. Aquilio L. Fu-
 sui cognita industria est. Semel igitur, non sæpe certè. Sin-
 erit cui faciendum sit sæpius, Reipub. tribuat hoc munus:
 cuius inimicos vlcisci sæpe, non est reprehendendum: modus
 tamen q[ua]sit. Duri enim hominis, vel potius vix hominis vi-
 detur, periculum capitis inferre multis. Id enim tum pericu-
 losum ipsi est, tum etiam sordidum ad famam, committere

etiam p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 quia p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o

Vnto q[ua] p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o

Eloquentia p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o

Sed cum
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o

Quorum
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o

Accusatio
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o

Verris
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o

Accusatio
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o
 p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o p[ro]p[ri]o

DE OFFICIIS

Brutus accusator
vehemens.

vt accusator nominetur. Quod contigit M. Bruto, summo genere nato, illius filio, qui iuris civilis in primis peritus fuit. Atque etiam hoc præceptum officij diligenter tenendum est, ne quæ vnquam innocentem in iudicium capitis arcessas. Id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. Nam quid est tam inhumanum, quam eloquentiam à natura ad salutem hominum, & ad conseruationem datam, ad bonorum pestem perniciemque conuertere? Nec tamen vt hoc fugiendum est, ita habendum est religioni contrarium, nocentem aliquando & nefarium impiumque defendere. Vult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. Iudicis est semper in causis verum sequi: patroni nonnunquam verisimile, etiam si minus sit verum, defendere. Quod scribere, præsertim cum de philosophia scriberem, non auderem, nisi idem placeret grauissimo Stoicorum Patetio. Maxime autem & gloria paritur & gratia defensionibus, eoque maior, si quando accidit vt ei subueniatur qui potentis aliquius opibus circumueniri, vrgerique videatur, vt nos & sæpe alias, & adolescentes contra L. Syllæ dominantis opes, pro Sexto Roscio Amerino fecimus, quæ (vt scis) extat oratio.

Maxima defendendi gloria.

Adolescentes in anno xxvij.

Duplex liberalitatis genus, & quatenus ad conciliandam multitudinem adhibendum.

Sed expositis adolescentium officiis, quæ valeant ad gloriam adipiscendam, deinde de beneficentia ac liberalitate dicendum est. Cuius est ratio duplex. Nam aut opera benigne sit indigentibus, aut pecunia. Facilius est hæc posterior, locupleti præsertim: sed illa lautior ac splendidior, & viro forti clarioque dignior. Quanquam enim in vtroque

Quædam sunt
officia, quæ
ad gloriam
adipiscendam
valent, & quæ
ad beneficentiam
ac liberalitatem
dicendum est.
Cuius est ratio
duplex. Nam
aut opera
benigne sit
indigentibus,
aut pecunia.
Facilius est
hæc posterior,
locupleti
præsertim:
sed illa
lautior ac
splendidior,
& viro forti
clarioque
dignior.

ineſt gratificandi liberalis voluntas, tamen altera ex arca, altera ex virtute depromitur. Largitioque quæ ſit ex re familiari, fontem ipſum benignitatis exhaurit. Ita benignitate benignitas tollitur: quæ quò in plures uſus ſis, eò minus in multos uti poſſis. At qui opera, id eſt, virtute & industria benefici & liberales erunt, primum quò pluribus profuerint, eò plures ad benigne faciendum adiutores habebunt: deinde conſuetudine beneficentiæ paratiores erunt, & tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum. Præclare in epiftola quadam Alexandrum filium Philippus accuſat, quòd largitione benevolentiam Macedonum conſectetur. Quid te, malum, inquit, rationis in iſtam ſpem induxit, ut eos tibi fideles putares fore; quos pecunia corrupiſſes? An tu id agis, ut Macedones non te regem ſuum, ſed miniſtrum & præbitorem putent? Bene miniſtrum & præbitorem, quia ſordidum regi. Melius etiam, quòd largitionem corruptelam dixit eſſe. Fit enim deterior qui accipit, atque ad idem ſemper expectandū paratior. Hoc illi filio: ſed præceptum putemus omnibus. Quamobrem id quidem pò eſt dubium, quin illa benignitas quæ conſtat ex opera & induſtria, & honeſtior ſit, & latius pateat, & poſſit prodeſſe pluribus. Nonnunquam tamen eſt largiendum: nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum eſt, & ſæpe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, ſed diligenter atque moderatè. Multi enim patrimonia effuderunt inconfultè largiendo. Quid autem eſt ſtultius, quàm quod libenter facias, curare ut id diutius facere non poſſis? Atque etiā ſequuntur largitionem rapinæ. Cum enim dādo egere cæperunt, alienis bonis manus afferre coguntur. Ita cū

DE OFFICIIS

beneuolentia comparanda causa benefici esse velint, non
 tanta studia assequuntur eorum quibus dederunt, quanta
 odia eorum quibus ademerunt. Quamobrem nec ita clau-
 denda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non pos-
 sit: nec ita referenda, ut pateat omnibus. Modus adhibea-
 tur, isque referatur ad facultates. Omnino meminisse debe-
 mus, id quod à nostris hominibus sepius usurpatum,
 iamque in prouerby consuetudinem venit, **LARGI-
 TIONEM FUNDUM NON HA-
 BERE.** Etenim quis potest esse modus, cum & iidem
 qui consueverunt, & illud idem alij, desiderent? Omni-
 no duo sunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri
 liberales. Prodigij, qui epulis & viscerationibus, & gla-
 diatorum muneribus ludorum & venationumque appa-
 tu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut
 breuem, aut nullam sint relicturi omnino: liberales autem,
 qui suis facultatibus aut captos à prædonibus redimunt,
 aut as alienum suscipiunt amicorum causa, aut in filia-
 rum collocatione adiuuant, aut opitulantur, vel in re qua-
 rendâ, vel augenda. Itaque miror quid in mentem venerit
 Theophrasto, in eo libro, quem de diuitiis scripsit, in quo
 multa præclare, illud absurdè. Est enim multus in laudan-
 da magnificentia & apparatione popularium munerum:
 taliumque sumptuum facultatem, fructum diuitiarum pu-
 tat. Mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla
 pauca posui, multò & maior videtur, & certior. Quàto
 Aristoteles grauius & verius nos reprehendit, qui has ef-
 fusiones pecuniarum non admiremur, quæ sunt ad mul-
 titudinem deliniendam. at hî qui ab hostibus obsidentur, si

Notatus à C-
 terone Theo-
 phrastus

Liberales

emere aquæ sextarium mina cogerentur, hoc primo auditu incredibile nobis videri, omnesq; mirari: sed cū attēderimus, ~~veniam~~ necessitati dare: in his immanibus iacturis, infinitisque sumptibus nihil nos magnopere mirari, cum præsertim neque necessitati subueniatur, nec dignitas augeatur, ipsaq; illa delinitio multitudinis ad breue tēpus exiguūq; duratura sit, eaque à lenissimo quoq; animo: in quo tamē ipso vna cū satietate memoria quoq; moriatur voluptatis. Bene etiam colligitur, hæc pueris, & mulierculis, & servis, & servorum simillimis liberis esse grata: graui verò homini, & ea quæ sunt, iudicio certo poterati, probari posse, nullo modo. Quanquam intelligo, in nostra ciuitate inueterasse iā bonis temporibus, ut splendor ædilitatum ab optimis viris postuletur. Itaque P. Crassus cum cognominē diues, tum copius, functus est ædilitio maximo munere. Et paulò post L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo Q. Mutio magnificentissima ædilitate functus est. Deinde C. Claudius Appij filius. Multi post, Luculli, Hortensius, Syllanus. Omnes autē, P. Lætilius me C. & Si vicit superiores. Hunc est Scaurus imitatus. Magnificentissima verò nostri Pompeij munera secūdo cōsulatu. In quibus omnibus quid mihi placeat, vides. Vitanda tamē est suspitio auaritiæ. Nā Marperco homini ditissimo prætermisio ædilitatis, cōsulatus repulsam attulit. Quare & si postulat a populo, bonis viris si non desideratibus, attamē approbatibus, faciendū est, modo pro facultatibus, nos ipsi ut fecimus: & si quādo aliqua res maior aut vtilior populari largitione acquiritur, ut Orestis nuper prandia in semitis, decimæ nomine, magno honorifuerunt. Ne Marco quidem Seio vitio datum est, quod

Miror in mala partem.

Crassus diues.

Crassus orator.

Mutius Sceuo.

la. C. Claudius

M. & L. Luculli

fratres.

Syllanus.

P. Lentulus.

M. Scaurus Sylla

la priuignus.

honestis de cau

sis faciendæ nō

nunquam largi

tionem, sed mo

dicæ.

DE OFFICIIS

in caritate annonæ, affe' modium populo dedit. Magna enim se & inueterata inuidia, nec turpi iactura, quando erat edilis, nec maxima liberauit. Sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quod gladiatoribus emptis Reipublicæ causa, quæ salute nostra continebatur, omnes P. Clodij conatus furorēque compressit. Causa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut utile. In his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem Philippus Q. filius, magno vir ingenio, in primisque clarus, gloriari solebat se sine ullo munere adeptum esse omnia quæ haberentur amplissima. Dicebat idem Cotta Curio. Nobis quoque licet in hoc quodam modo gloriari. Nam pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragiis adepti sumus nostro quidem anno (quod contigit eorum nemini, quos modo nominaui) sanè exiguus sumptus adilitatis fuit. Atque etiam illæ impensæ meliores sunt, muri, naualia, portus, aquarum ductus, omniæque quæ ad vsum Reipublicæ pertinent. Quamquam quod præsens tanquam in manu datur, incundius est, tamen hæc in posterum gratiora, theatra, porticus, noua templa. verecundius reprehendo propter Pompeium: sed doctissimi non probant, ut & hic ipse Panætius, quem multum in his libris secutus sum, non interpretatus: & Phalereus Demetrius, qui Periclem principem Græciæ vituperabat, quod tantam pecuniam in præclara illa propylæa coniecit. Sed de hoc genere toto in his libris, quos de Reipublica scripsi, diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum genere vitiosa est, temporibus necessaria, & tum ipsa & ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda est.

Qui citra largitiones villas honores sint consequuti.

Nostro anno, Emphasis est. Quibus in rebus sumptus huiusmodi rectius collocantur.

LIBER II.

Priuata liberalitas in quos, & quatenus exercenda.

In illo autem altero genere largiendi, quod à liberalitate proficiscitur, non vno modo in disparibus causis affecti esse debemus. Alia causa est eius qui calamitate premitur, & eius qui res meliores quærit, nullis suis rebus aduersis. Propensior benignitas esse debet in calamitosos, nisi forte erunt digni calamitate. In iis tamen qui se adiuvare volunt, non ut ne affligantur, sed ut ad altiore gradum ascendant, restricti omnino, nullo modo esse debemus: sed in deligendis idoneis iudicium & diligentiam adhibere.

Nam præclare Ennius, **BENEFACTA MALE LOCATA, MALEFACTA ARBITROR.** Quod autem

tributum est bono viro & grato, in eo cum ex ipsa fructus est, tum etiam ex cæteris. Temeritate enim remota, gratissima est liberalitas: eoque eam studiosius plerique laudant, quod summi cuiusque bonitas commune perfugium est omnium. Danda igitur opera est, ut hos beneficiis quamplurimis afficiamus, quorum liberis posterisque prodatur memoria, ut his ingratis esse non liceat.

Omnes enim immemorem beneficii oderunt, eamque iniuriam in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri, eumque qui faciat, communem hostem tenuiorum putant. Atque hæc benignitas etiam Reipublicæ utilis est, reddimi è seruitute captos, locupletari tenuiores. Quod quidem vulgò solitum fieri ab ordine nostro in oratione Crassi scriptum copiose videmus. Hanc ergo consuetudinem benignitatis largitioni munerum antepono.

Ad succurrendum præptiores esse oportet, quam ad ornandum.

Carmen adnotationibus & contrariorum reciprocatione decetissimum.

Ut alij sint ad pugnam promptiores, & ne egestas rerum nouarum cupiditas faciat.

DE OFFICIIS

Hac est grauium hominū atque magnorum, illa quasi as-
sentatorum populi, multitudinis leuitatem voluptate qua-
si titillantium. Conuenit autem, tum in dando munifi-
cium esse, tum in exigendo non acerbum, in omni re co-
trahenda, vendendo, emendo, conducendo, locando, in vici-
nitatibus & consiniis equum & facilem, multa multis de
iure suo concedentem: a litibus verò quantum liceat, &
nescio an paulo plus etiam quàm liceat, abhorrentem. Est
enim non modò liberale, paulum nonnunquam de suo iure
decedere, sed interdum etiam fructuosum. Habenda au-
tem est ratio rei familiaris, quam quidem dilabi sinere, fla-
gitiosum est, sed ita vt illiberalitatis auaritiæque absit suspi-
tio. Posse enim liberalitate vtī, non spoliāntem se patrimo-
nio, nimirum est pecuniæ fructus maximus. Recte etiam à
Theophrasto est laudata hospitalitas. Est enim (vt mihi
videtur) valde decorum, patere domos hominum illustrium
illustribus hospitibus. Idque etiam Reipublica est orga-
mento, homines externos hoc liberalitatis genere in vrbe
nostra non egere. Est etiam vehementer vtile iis, qui ho-
neste posse multa volunt, per hospites apud externos popu-
los valere, opibus & gratia. Theophrastus quidem scribit
Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas ho-
spitalem fuisse. Ita enim instituisse, & villis imperasse, vt
omnia preberentur, quicunque Laciades in villam suam
diuerrisset.

In altero beneficentiæ genere, quod operis confiat, multum valere iuris pruden-
tiam, longè plurimum eloquentiam.

Quæ autem opera, non largitione beneficia dantur, hæc

LIBER II.

tum in vniuersam Rempublicam, tum in singulos ciues conferuntur. Nam in iure cauere, consilio iuuare, atque hoc scientia genere prodesse quamplurimis, vehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam. Itaque cum multa praeclara maiorum, tum quamoptime constituti iuris ciuilis summo semper in honore fuit cognitio, atque interpretatio. Quam quidem ante hanc confusionem temporum in possessione sua principes retinuerunt. Nunc ut honores, ut omnis dignitatis gradus, sic huius scientiae splendor deletus est. Idque eo indignius, quod eo tempore hoc contigit, cum is esset qui omnes superiores, quibus honore par esset, scientia facile vicisset. Haec igitur opera grata multis, & ad beneficiis astringendos homines accommodata. Atque huic arti finitima est dicendi grauior facultas, & gratior, & ornatio. Quid enim eloquentia laudabilius & praestabilius, vel admiratione audientium, vel spe indigentium, vel eorum qui defensi sunt gratia? Huic quoque ergo a maioribus nostris est in tota dignitate principatus datus. Diserti igitur hominis, & facile laborantis, quodque in patriis est moribus, multorum causas, & non grauate & gratuito defendentis, beneficia & patrocinia late patent. Admonerat me res, ut hoc quoque loco intermissione eloquentiae, ne dicam interitum, deplorarem: nisi vereretur, ne de meipso aliquid viderer queri. Sed tamen videmus, quibus extinctis oratoribus, quam in paucis spes, quam in paucioribus facultas, quam in multis sit audacia. Cum autem omnes non possint, ne multi quidem, aut iurisperiti esse, aut disertum, licet tamen opera prodesse multis, beneficia petentem, commendantem iudicibus & magistratibus, vigilantem pro

Antiquitas in
precio habita
iuris prudentia.

Dicendi facultas
anteferatur.
Turpis merces
naria eloquentia.

Mira distributio.

Ex leuioribus
quoque operis
gratiam conciliari.

DE OFFICIIS

re alterius, eos ipsos qui aut consulunt, aut defendunt, rogantem. Quod qui faciunt, plurimum gratiae consequuntur, latissimeque eorum manat industria. Iam illud non sunt admonendi (est enim in promptu) ut animadvertant, cum alius iniurare velint, ne quos offendant. Sape enim aut eos laedunt, quos non debent, aut eos, quos non expedit. Si imprudentes, negligentiae est: si scientes, temeritatis. Utendum etiam est excusatione aduersus eos, quos iniurus offendas, quacunque possis, quare id quod feceris necesse fuerit, nec aliter facere potueris: certisque operis & officiis erit, quod violatum est, compensandum.

Operam apud tenues & bonos rectius, quam apud locupletes collocari: nulli tamquam iniusta in re praestanda esse.

Sed cum in hominibus iuuandis, aut mores spectari, aut fortuna soleat, dictum quidem est procliue, itaque vulgo loquuntur, sese in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam sequi. Honestas oratio est, sed quis est tandem, qui in opibus & optimi viri causa non anteponat, in opera data gratiam fortunati & potentis? A quo enim expeditior, & celerior remuneratio fore videtur, in eum fere est voluntas nostra propensior. Sed animadvertendum est diligentius, quae natura rerum sit. Nimirum enim inops ille, si bonus est vir, etiam si referre gratiam non potest, habere certe potest. Commode autem, quicumque dixit: Pecuniam qui habeat, non reddidisse: qui reddiderit, non iam habere: gratiam autem & qui retulerit, habere: & qui habeat, retulisse. At qui se locupletes, honoratos, & beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio volunt: qui etiam beneficium se dedisse

arbitrantur, cum ipsi quantum aliquod magnum acceperint, æque etiam à se aut postulari, aut expectari aliquid suspicantur. Patrociniò vero se usque, aut clientes appellari, mortis instar putant. At vero ille tenuis cum quid factum sit, sese spectatum non fortunam putans, non modo illi qui est meritis, sed etiam illis à quibus expectat (eget enim multis) gratum se videri studet. Neque enim verbis auget suum munus, si quo forte fungitur, sed etiam extenuat. Videndumque illud idem, quod si opulentum, fortunatumque defenderis, in illo uno, aut forte in liberis eius manet gratia. Sin autem inopem, probum tamen & modestum, omnes non improbi humiles (quæ magna in populo multitudo est) presidium sibi paratum, vident. Quamobrem melius apud bonos, quam apud fortunatos beneficium collocari puto. Danda omnino opera est, ut omni generi satisfacere possimus. Sed si res in contentionem veniet, nimirum Themistocles est auctor adhibendus: qui cum consuleretur, utrum bono viro pauperi, aut minus probato diuiti filiam collocaret: Ego, inquit, malo virum, qui pecunia eget, quam pecuniam quæ viro. Sed corrupti mores depravatique sunt admiratione diuitiarum, quarum magnitudo quid ad unumquemque nostrum pertinet? Illum fortasse adiuvat qui habet: ne id quidem semper. Sed fac iuuare: potentior sane sit, honestior vero quo modo? Quod si etiam bonus erit vir, ne impediunt diuitia quominus iuuetur, modo ne adiuent. Sitque omne indicium, non quam locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autem præceptum in beneficiis operaque danda est, ne quid contra aequitatem contendas, ne quid per iniuriam.

Mortis instar,
id est, extremum
malum.

Humilis
bitas.

Contentionem
consultationem
& collationem.

Themistoclis
apophthegma.

Turpi in causa
nemini com-
danda opera.

DE OFFICIIS

Fundamentum enim perpetuae commendationis & fama
est iustitia, sine qua nihil potest esse laudabile.

Liberalitas in vniuersam multitudinem modicè exercenda, exactione: non nisi
in iusta necessitate.

Sed quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, quæ
ad singulos spectant: deinceps de iis quæ ad vniuersos, quæq;
ad Remp. pertinent, disputandum est. Eorum autem ipso-
rum partim eiusmodi sunt, vt ad vniuersos ciues pertineat,
partim singulos vt attingant, quæ sunt etiam gratiora. Dan-
da est opera omnino, si possit, vtriusque, nec minus, vt etiam
singulis consulatur. Sed ita, vt ea res aut prosit, aut certe ne
obsit Reipublice. * C. Gracchi frumentaria magna lar-
gitio fuit: exhaurebat igitur erarium, modica M. Octau.
& Reipub. tolerabilis, & plebi necessaria: ergo & ciui-
bus & Reipub. salutaris. In primis autem videndum erit ei
qui Rempub. administrabit, vt sui quisque teneat, neq; de
bonis priuatorum publice diminutio fiat. Perniciose enim
Philippus in tribunatu, cum legem Agrariam ferret,
quam tamen antiquari facile passus est, & in eo vehemen-
ter se moderatum præbuit: sed cum in agendo multa popu-
lariter, tum illud male: non esse in ciuitate duo millia homi-
num qui rem haberent. Capitalis omnino oratio est, ad æ-
quationem honorum pertinens, qua peste quæ potest esse
maior? Hanc enim ob causam maxime, vt sua tenerentur,
Reipublice ciuitatesque constitutæ sunt. Nam etsi duce
natura congregabantur homines: tamen spe custodia re-
rum suarum, vrbium præsidia quærebant. Danda etiam
opera est, ne (quod apud maiores nostros saepe fiebat)

Exactio tribu-
porum vitanda.

propter ararij tenuitatem, assiduitatemque bellorum, tributum sit conferendum. Idque ne eueniat, multò antè erit prouidendum. Sin qua necessitas huius muneris alicui Reipub. obuenerit (malo enim alteri quàm nostrè ominari, neque tamen de nostra, sed de omni Republica disputo) danda erit opera, vt omnes intelligant, si salui esse velint, necessitati esse parendum. Atque etiam omnes qui Rempublicam gubernabunt, consulere debebunt, vt earum rerù copia sit, quæ sunt necessaria. quarum qualis comparatio fieri soleat, & debeat, non est necesse disputare. Est enim in promptu. tantùm locus attingendus fuit.

Ad gratiam multitudinis comparandam maximè valere abſtinentiam : contrâque ex inuafione alieni fumam exiſtere perniciem.

Caput autem est in omni procuracione negotij & mun-
neris publici, vt auaritia pellatur etiam minima suspitio.
Vtinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora fortu-
na me seruasset, & tunc essem natus, quando Romani do-
na accipere cœpissent: nō essem passus diutius eos imperare.
Ne illi quidem multa secula expectanda fuerunt. Modò
enim hoc malum in hanc Rem publicam inuasit. Itaque fa-
cile patior tunc potius Pontium fuisse, si quidem in illo tan-
tum fuit roboris. Nondum cētum & decem anni sunt, cum
de pecuniis repetundis à L. Pisonē lata est lex, nulla an-
te à cum fuisset. At verò postea tot leges, & proxima quæ-
que duriores, tot rei, tot damnati, tantum Italicum hel-
lum propter iudiciorum metum excitatum, tanta sublatis
legibus & iudiciis expilatio direptioque sociorum, vt im-
becillitate aliorum non nostra virtute valeamus. Laudat
Africanum Panætius, quòd fuerit abstinentis. quidni lau-

Ominari. Inominando causam malum omen adferre.

Serò auaritia
ad Romano
demigravit.

Ab hoc Trib
pleb. primū
lata lex de re
petundis,

**Censorino &
Manlio Cos**

Africani ab
nencia.

DE OFFICIIS

detur? sed in illo alia maiora. Laus enim abstinentia, non hominis est solum, sed etiam temporum illorum. Omni Macedonum gazae, quae fuit maxima, potitus est Paulus. tantum in ararium pecunia inuexit, ut unius imperatoris praeda finem attulerit tributorum. At hic nihil in domum suam intulit, praeter memoriam nominis sempiternam. Imitatus patrem Africanus, nihil locupletior Carthagine eversa. Quid qui eius collega in censura fuit, L. Mummius? nunquid copiosior cum copiosissimam urbem funditus sustulisset? Italiam ornare, quam domum suam maluit. Quanquam, Italia ornata, domus ipsa videtur mihi ornatio. Nullum igitur vitium est tetrius (ut eo, unde egressa est, referat se oratio) quam auaritia, praesertim in principibus, & Rempublicam gubernantibus. Habere enim quae stui Rempublicam non modo turpe est, sed sceleratum etiam & nefarium. Itaque quod Apollo Pythius oraculo edidit, Spartam nulla re alia, nisi auaritia esse perituram; id videtur non solum Lacedaemoniis, sed & omnibus opulentis populis praedixisse. Nulla autem re conciliare facilius benevolentiam multitudinis possunt ij qui Reipublicae praesunt, quam abstinentia & continentia. Qui vero esse populares volunt, ob eamque causam, aut agrariam rem tentant, ut possessores suis sedibus pellantur: aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant: labefactant fundamenta Reipublicae. concordiam primum tollit, quae esse non potest, cum aliis adiunguntur, aliis condonantur pecunia. deinde aequitatem, quae tollitur omnis, si habere suum cuique non licet. Id enim est proprium (ut supra dixi) civitatis atque urbis, ut sit libera, & non soli-

Val. Max. de abstinentia. Pauli Aemilij in victoria Persae abstinentia, lege Plutar- chum. Scipio Aemilianus, qui Africanus minor. Mummius Achaicus eversa Corintho, ab omni praeda abstinit.

Condonantur, remittuntur.

cita sua rei cuiusque custodia. Atque in hac pernicie Reipub. ne illam quidem consequuntur quam putant gratiam.

Nam cui res erepta est, inimicus; cui data est, etiam dissimulat se accipere voluisse, & maxime in pecuniis creditis occultat suum gaudium, ne videatur non fuisse soluendo.

At vero ille qui accipit iniuriam, & meminit, & praefert dolorem suum. Nec si plures sunt, quibus improbe datum est, quam illi quibus iniuste ademptum est, idcirco plus etiam valent. Non enim numero hac iudicantur, sed pondere. Quam autem habet aequitatem, ut agrum multis annis, aut etiam seculis ante possessum, qui nullum habuit, habeat: qui autem habuit, amittat?

At propter hoc iniuria genus Lacedaemonij Lysandrum Ephorum expulerunt: Agin regem, quod nunquam antea apud eos acciderat, necauerunt. Ex quo eo tempore tanta discordia secuta sunt, ut

tyranni existerent, & optimates exterminarentur, & praeclarissime constituta Respublica dilaberetur. Nec vero solum ipsa cecidit: sed etiam reliquam Graciam evertit contagionibus malorum, quae à Lacedaemoniis profecta

manarunt latius. Quid nostros Gracchos Tiberij Gracchi summi viri filios, Africani nepotes? nonne agrariae contentiones perdididerunt? At vero Aratus Sicyonius iure

laudatur, qui cum eius ciuitas quinquaginta annos a tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyonem, clandestino introitu vrbe est potitus: cumque tyrannum Nicoclem improniso oppressisset, sexcentos exules, qui fuerant eius ciuitatis, locupletissimi, restituit, Remque publicam aduentu suo liberavit. Sed cum magnam animaduerneret in bonis

& possessionibus difficultatem, quod & eos, quos & ipse

Non fuisse soluendo. i. nō habuisse unde solueret.

Quae calamitates ex iniustis largitionibus.

Patere latius manare latius venust sermo Arat. salutare exemplum.

Historia dicitur apud Polybium.

DE OFFICIIS

restituerat, quorum bona alij possederant, egere iniquissi-
 mum arbitrabatur: & quinquaginta annorum possessiones
 mouere, non nimis aequum putabat: propterea quod
 tam longo spatio multa, hereditatibus, multa emptionibus,
 multa dotibus detinebatur: sine iniuria iudicauit, neque il-
 lis adimi, neque his non satisfieri, quorum illa fuerant, oportere.
 Cum igitur statuisset opus esse ad eam rem constituen-
 dam pecunia, Alexandriam se proficisci velle dixit, rem-
 que integram ad reditum suum iussit esse. Isque celeriter
 ad Ptolemaeum suum hospitem venit, qui tum regnabat al-
 ter post Alexandriam conditam. Qui cum exposuisset pa-
 triam se liberare velle, causamque docuisset, a rege opulen-
 to vir summus facile impetrauit, vt grandi pecunia adiu-
 uaretur. Quam cum in Sicyonem attulisset, adhibuit sibi in
 consilium quindecim principes, cum quibus causas cognouit,
 & eorum qui aliena detinebat, & eorum qui sua ami-
 serant, praefecitque aestimandis possessionibus, & vt persuade-
 ret alijs vt pecuniam accipere mallerent, & possessionibus ce-
 derent: alijs vt commodius putarent numerari sibi quod tan-
 ti esset, quam suum recuperare. Ita perfectum est, vt omnes
 constituta concordia sine querela discederent. Quirum ma-
 gnum, dignumque qui in nostra Republica natus esset! Sic
 par est agere cum ciuibus, non (vt his iam vidimus) ha-
 stam in foro ponere, & bona ciuium voci subucere praeco-
 nis. At ille Graecus (id quod fuit sapientis & praestantis
 viri) omnibus consulendum putauit. Eaque est summa ra-
 tio & sapientia summi ciuis, commoda ciuium defendere, no-
 diuellere, atque omnes aequitate eadem continere. Habi-
 tent gratis in alieno. Quid ita? vt cum ego emerim, adifi-

LIBER II.

cauerim, tuear, impendā, tu me innito fruarē meo? Quid est aliud, nisi aliis sua eripere, aliis dare aliena? Tabulae vero nouae quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundum, & eū tu habeas, ego nō habeam pecuniā? Quam obrem ne sit es alienum quod Reipublicae noceat, providendum est: quod multis rationibus cauēri potest, si hoc nō fuerit, ut locupletes suum perdant, debitores lucrentur alienum. Nec enim ulla res vehementius Rempublicam continet, quam fides, quae esse nulla potest, nisi erit necessaria solutio rerū creditarum. Nunquam enim vehementius actum est, quam me consule, ne solueretur. Armis & castris tentata res est ab omni genere hominum, & ordine: quibus sic restiti, ut hoc tantum malum de Republica tolleretur. Nunquam nec maius es alienum fuit: nec melius, nec facilius dissolutum est. Fraudandi enim spe sublata, soluendi necessitas consecuta est. * At verò hic nunc noster victor, tunc quidem victus, quae cogitabat, cum ipsius intererat, tum ea perfecit, cum eius iam nihil interesset. Tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret, peccare, etiā si causa non esset. Ab hoc igitur genere largitionis, ut aliis detur, aliis auferatur, aberunt ij qui Rempublicam tuebuntur. In primisque operam dabunt, ut iuris, & iudiciorum aequitate suum quisque teneat, & neque tenuiores propter imbecillitatem circumueniantur, neque locupletibus ad sua vel tenenda, vel recuperanda obsis inuidia. Præterea quibuscunque rebus vel belli, vel domi poterunt, Rempublicam augeant imperio, agris, vectigalibus. Haec magnorum hominum sunt, haec apud maiores nostros factitata. Haec genera officiorum qui persequuntur cum summa utilitate Reipub.

Stomachatur
Cicero nō nihil
etiam priuato
dolore.

Diuisio agro-
rum indigna.
Exaggerat con-
donationem &
ris alieni.

Suū exemplum
commemoratur.

Cæsar's trem-
plum contra-
rium.

Epiphonema

* Al. At verò
hic noster vi-
ctor, nūc quidē
victus, q̄ cogita-
rat ea p̄fecit,
&c.

DE OFFICIIS

magnam ipsi adipiscuntur & gratiam & gloriam. In his autem utilitatum præceptis Antipater Tyrius Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo præcepta censet esse à Panætio prætermittenda, valetudinis curationem, & pecuniam. Quas res à summo philosopho præteritas arbitror, quod esset faciles sunt certe utiles.

Quibus rationibus valetudo & res familiaris tum paranda, tum tuenda.

Sed valetudo sustentatur nutrita sui corporis, & observatione earum rerum, quæ res aut prodesse soleant, aut obesse: & continentia in victu, omni atque cultu corporis tuendi causa, & prætermittendis voluptatibus: postremo arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent. Res autem familiaris queri debet ut rebus à quibus abest turpitudine, conservari autem diligentia, & parsimonia, iisdem etiam rebus augeri. Hæc res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro qui Oeconomicus inscribitur, quem nos ista fere ætate cum essemus, quæ es tu nunc, e Græco in Latinum conuertimus.

Quartum genus deliberationis, inter utilia utrum utilius, aut quid utilissimum.

Sed utilitatum comparatio (quoniam hic locus erat quartus à Panætio prætermittendus) sæpe est necessaria. Nam & corporis commoda cum externis, & externa cum corporis, & ipsa inter se corporis, & externa cum externis comparari solent. Cum externis, corporis hoc modo comparantur, Valere ut malis, quam diues esse. Cui corporis, externa hoc modo, Diues esse potius, quam maximis corporis viribus. Ipsa inter se corporis comparantur sic, Bona valetudo voluptati anteponatur, vires celeritati. Externorum autem, ut gloria di-

uitiis, vectigalia urbana rusticis. Ex quo genere comparationis illud est Catonis senis: à quo cum querreretur quid maxime in re familiari expediret, respondit, Bene pascere. Quid secundum, Satis bene pascere. Quid tertium, Bene vestire. Quid quartum, Arare. Et cum ille qui quaesierat, dixisset, Quid facerari? tum Cato, Quid hominem, inquit, occidere? Ex quo, & multis aliis intelligi debet, utilitatum comparationes, solere fieri, recteque hoc adiunctum esse quartum exquirendorum officiorum genus. Sed toto hoc de genere, de quaerenda, de collocanda pecunia, etiam de vtenda, commodius à quibusdam optimis viris ad medium Ianum sedentibus, quam ab ullis philosophis vlla in schola disputatur. Sūt tamen ea cognoscenda. pertinent enim ad vtilitatem, de qua hoc libro disputandum est. Reliqua deinceps persequemur.

Quid in agricultura vtilissimum sit. Cato indicauit.

Libri secundi finis.

